

---

---

# Az állam szerepe a digitális társadalmi leszakadás kezelésében\*

Vinnai Edina\*\*

---

## 1. A digitális esélyegyenlőséggel kapcsolatos alapfogalmak

a digitalizáció növekvő szerepe a mindennapi élet szinte valamennyi területén egyre inkább megkerülhetetlenné teszi a digitális eszközök birtoklását és azok készségszintű használatát. A kilencvenes években kezdődik meg ennek a folyamatnak a tudományos igényű kutatása is, melynek során új fogalmak definiálása vált szükségessé.

A digitális írástudás (*digital literacy*)<sup>1</sup> olyan általános fogalomként jelenik meg, ami a megértést, a különböző forrásokból származó információszerzést és feldolgozást, a felhasználást, valamint azt a képességet helyezte előtérbe, amely alkalmassá teszi az információszerzést kezdeményezőt, hogy hozzájusson a számára szükséges információhoz. Olyan fogalmak is definiálására kerültek, melyek a köznyelvben egyébként létező kifejezések voltak, de a digitális írástudás kapcsán más értelmet nyertek (mint például a 'használat' fogalma).<sup>2</sup> 2008-ban pedig Bawden egyik tanulmányában<sup>3</sup> megalkotta a digitális műveltség széles körben elfogadott fogalmi négyesét:

---

\* A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

A tanulmány a Miskolcon 2017. december 14-én megrendezett, *Digitális közösségek – Digitális kapcsolatok – A digitalizáció hatásai a társadalomra* című konferencián „Digitalizáció és társadalmi leszakadás” címen elhangzott előadás bővített és aktualizált változata.

\*\* Intézeti tanszékvezető, egyetemi docens, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Jogtörténeti és Jogelméleti Intézet, Jogelméleti és Jogszociológiai Tanszék.

<sup>1</sup> Ld. részletesen Paul Glistér: *Digital Literacy*, John Wiley & Sons, Inc., 1997.

<sup>2</sup> Allan Martin: DigEuLit – A European Framework for Digital Literacy: a Progress Report, *Journal of eLiteracy*, 2. (2005), 130–160. o.; Uő: A European Framework for Digital Literacy, *Digital Kompetanse*, (2006) 2., 151–161. o.; Uő – Jan Gruzicki: DegEuLit: Concept and Tools for Digital Literacy Development, *Innovations in Teaching & Learning in Information & Com*, 5. (2006) 4., 246. o.

<sup>3</sup> David Bawden: Origins and Concepts of Digital Literacy, in: Colin Lankshear – Michele Knobel (ed.): *Digital Literacies. Concepts, Policies and Practices*, Peter Lang, 2008, 29. o.

1. *alapk* (hagyományos értelemben vett műveltség, számítógépes műveltség),
2. *háttérismeretek* (ezek azok az ismeretek, amelyekkel a nyomtatott dokumentumok korszakában egy tanult ember rendelkezik),
3. *kiemelt jelentőségű kompetenciák* (digitális és nem digitális olvasás és megértés, digitális információ létrehozása és kommunikációja, információ értékelése, tudásintegráció, információs műveltség, médiaműveltség),
4. *attitűdök és perspektívák* (egyéni tanulás, morális és szociális műveltség).

Ennek a négyesnek az alapköve a hagyományos értelemben vett műveltség, írástudás és a számítógépes írástudás. Napjainkig is nyitott kérdés azonban, hogy a klasszikus műveltségen belül értendő-e a számítógépes írástudás, vagy ez egy olyan készség, amellyel előfeltételként rendelkezni kell ahhoz, hogy egyáltalán beszélni tudjunk digitális írástudásról.<sup>4</sup>

A különféle társadalmi csoportok közötti különbségek, távolságok leírására a szakirodalomban többféle fogalom használatos. Találkozhatunk például a *digitális szakadék* kifejezéssel, melynek kialakulásához többféle okot azonosítanak a kutatók. Egyrészt létrejöhet *demográfiai, életkori alapon*, ilyenkor a generációk közötti szakadék az idősebb generációk kárára alakul ki (ennek kapcsán szokták használni a 'fordított szocializáció' fogalmát is, amikor az évszázados hagyományokkal ellentétben ezen a területen a fiatalok tanítják az időseket). A szakadék létrejöhet továbbá globális, *földrajzi* értelemben is, a hagyományos társadalmi értelemben egyébként is leszakadó térségek, régiók kárára, *társadalmi* értelemben pedig a társadalom esélyegyenlőtlenségi rendszerében a periférián vagy a hierarchia alján élők kárára jön létre a digitális szakadék. Ezt a nézőpontot szokás a stratifikációs modellel leírni, mely szerint a digitalizáció tovább erősíti a társadalomban egyébként is (hagyományos értelemben vett) privilegizált csoportokat, míg ezzel szemben a normalizációs modell úgy látja, hogy a technológiához való hozzáférési esélyek növelése csökkent(het)i a hagyományos társadalmi egyenlőtlenségeket is.

A szakirodalomban azonban a digitális szakadék helyett egyre általánosabbá válik a kicsit árnyaltabb *digitális egyenlőtlenség* kifejezés, ami az internet, és általában véve az információs és kommunikációs technológiák (IKT) használata vagy nem használata mellett az eszközök minőségét, a használat célját, a szükséges készségeket és a tudást is figyelembe veszi. Ennek két formáját különböztetik meg: az *elsődleges* egyenlőtlenség alapvetően az internet-hozzáférést veszi alapul, míg a *másodlagos* egyenlőtlenség az internethasználat jellemzői szerinti különbségeket hangsúlyozza. Végezetül említsük még meg a *digitális választás* fogalmát is, mely arra a helyzetre utal, amikor valakinek módjában állna használni a technológiát, de tudatos választás alapján nem teszi, és ez nem (feltétlenül) jár számára hátránnyal.

<sup>4</sup> Bujdosó Gyöngyi – Csernoch Mária: Digitális írástudás, digitális nyelvhelyesség, *Tudományos és műszaki tájékoztatás* 61. (2014) 10., 359–377. o.

## 2. A hagyományos/társadalmi és digitális egyenlőtlenség

A társadalmi egyenlőtlenség fogalma arra a helyzetre utal, hogy az egyének és családok, valamint a különféle ismérvek alapján definiált társadalmi csoportok helyzete a társadalomban nagy különbségeket mutat. A különbségek számos dimenzió mentén létrejöhetnek, mint például a jövedelem, vagyon, munkakörülmények, lakásviszonyok, lakóhely, műveltség, szabadidő, egészségi állapot, stb. A felsoroltak mind a társadalmi pozíciók közötti egyenlőtlenségek alapjai lehetnek. Lehet azonban a társadalmi pozíciókba való bejutás egyenlőtlenségeiről is beszélni: ezt szokták esélyegyenlőtlenségnek nevezni, melynek kiegyenlítése fontos célkitűzése a modern demokráciáknak.

A társadalmi egyenlőtlenségek leírásával és okainak feltárásával a szociológia hosszú ideje foglalkozik. Elsőként a szociológia klasszikusai (Marx, Weber, Durkheim) vizsgálták, hogy az ipari társadalomban a gazdasági viszonyok átalakulása milyen hatást gyakorolt a munkaerőpiac differenciálódására és a magántulajdon változására. Az egyenlőtlenségek kialakulását Karl Marx szerint a magántulajdon és a társadalmi osztályok közötti kibékíthetetlen ellentét okozza, majd Max Weber további szempontokat is bevon a magyarázatba: szerinte a tulajdon mellett a hatalom és a presztízs is formálja egy társadalom egyenlőtlenségi viszonyait.

A posztindusztriális társadalmakban (amit információs, hálózati vagy digitális társadalomnak is szoktak hívni a szakirodalomban) megjelenik és felerősödik a szolgáltatási szektor szerepe, ahol a tudás és az információ birtoklása válik dominánssá. Az információs társadalom kifejezés<sup>5</sup> is arra utal, hogy az információnak óriási szerepe van a társadalom felépítésében, formálásában. Manapság pedig már a hálózati társadalom<sup>6</sup> vagy éppen a digitális társadalom kifejezésekkel is egyre gyakrabban találkozhatunk.

A tudás felértékelődését jelzi az is, hogy már a hatvanas évek elején megjelenik a „tudásipar” kifejezés,<sup>7</sup> ami arra utal, hogy ez az új ágazat is leírható az iparban használatos fogalmakkal. A tudásipart öt fő elem alkotja: (1) az oktatás, (2) a kutatás és fejlesztés, (3) a tömegmédiá, (4) az információtechnológiák és (5) az információszolgáltatások. Mivel a hatvanas és hetvenes években a fenntartható gazdasági növekedés feltételévé válik a tudás, így az oktatás- és a kutatásfejlesztés

<sup>5</sup> A kifejezést először az 1960-as évek elején Japánban használják (*joho shakai, johoka shakai*), írásban pedig egy japán tanulmány címében jelenik meg 1964-ben (Jiro Kamishima: *Az információs társadalmak szociológiája*, de a címet egyébként a szerkesztő, Michiko Igarashi adja a tanulmánynak). Néhány népszerű könyvnek (Yoneji Masuda, Konichi Kohyama: *Bevezetés az információs társadalomba*, 1968.; Yujiro Hayashi: *Információs társadalom: A „keménytől” a „lány” társadalomig*, 1969.) köszönhetően a hatvanas évek végére a szigetországban már elterjedtté válik az információs társadalom szóösszetétel, majd 1971-ben már rendszerező 'szótárt' adnak ki az információs társadalmakról (*Az információs társadalmak szótára*). Vö: Z. Karvalics László: *Információs társadalom – mi az? Egy kifejezés jelentése, története és fogalomkörnyezete*, in: *Információs társadalom. Az elmélettől a politikai gyakorlatig* (szerk.: Pintér Róbert), Gondolat – Új Mandátum, Budapest, 2007, 29–30. o.

<sup>6</sup> Manuel Castells: *A hálózati társadalom kialakulása*, Budapest, Gondolat–Infonia, 2005.

<sup>7</sup> Fritz Machlup: *The Production and Distribution of Knowledge in the United States*, Princeton, Princeton University Press, 1962.

nagyobb állami támogatást igényel, az információ és a tudás jelenti minden fejlődés alapelemét.

A francia szociológia talán legmeghatározóbb alakja, Pierre Bourdieu az 1970-es években dolgozta ki híressé vált tőkeelméletét, mely szerint a gazdasági, kulturális és társadalmi tőkének kiemelkedő szerepe van a társadalmi egyenlőtlenségek alakulásában, melyek ráadásul egymásra átválthatóak és átörökíthetőek. A tőkeelmélet továbbgondolásával, a magyar szociológiában találkozhatunk azzal a megállapítással, hogy a kulturális és a társadalmi tőke a posztindusztriális társadalmakban egyre inkább felértékelődik: egyrészt az egyén az iskolázottsága (képzése, műveltsége) révén szerzi meg azokat a tudáselemeket, melyek nélkülözhetetlenek a munkaerőpiacon (ez feleltethető meg a kulturális tőkének), másrészt az infokommunikációs technológiai eszközök fontos szerepet játszanak a kapcsolati hálók létrehozásában és fenntartásában (ez a társadalmi tőke).<sup>8</sup>

Ezzel át is léphetünk a digitális egyenlőtlenségek területére, ahol az ezredforduló óta egyre nagyobb számban végzett kutatásokból és vizsgálatokból körvonalazódnak a legfontosabb kérdések: a digitális egyenlőtlenségek vajon különböznek-e a hagyományos társadalmi egyenlőtlenségektől; más dinamika jellemzi-e őket; másképp kell-e azokat kezelni, orvosolni; megváltoztatják-e, és ha igen, mélyítik, megerősítik (ezt vallja az ún. stratifikációs modell) vagy enyhítik, kiegyenlítik (lásd normalizációs modell) a tradicionális egyenlőtlenségi viszonyokból adódó különbségeket?

Hasonlóan a hagyományos társadalmi egyenlőtlenségek kezeléséhez, a digitális egyenlőtlenségek területén is fontos szerepük van az államoknak az *esélyegyenlőség* megteremtésében a szakpolitikai döntéseik meghozatala során: meg kell találniuk az eszközöket a digitalizációból fakadó további társadalmi kirekesztődés, lemorzsolódás megakadályozására; különféle programok kifejlesztésével el kell tudniuk érni a leghátrányosabb helyzetű társadalmi rétegeket; meg kell találniuk továbbá a hátrányos helyzetűek digitális kompetencia-fejlesztéséhez szükséges innovatív eszközöket és módszereket; és gondoskodniuk kell arról is, hogy lehetőleg ne kerüljenek nagy tömegben veszélybe az alacsony képzettséget igénylő munkahelyek a robotizáció és a számítógépek elterjedése miatt.

### 3. A digitális egyenlőtlenség és annak kezelése Magyarországon

A fenti definíciók természetesen a magyar kutatásokban is megjelentek az elmúlt évtizedekben, és ezek alapján számos adat rendelkezésre áll a hazai viszonyokról. A digitális szakadék fogalmánál említett (demográfiai, földrajzi, társadalmi) szempontok vizsgálata során egy 2003-as TÁRKI felmérés azt mutatta, hogy a legnagyobb szakadék a romák, az alacsony iskolázottságúak és a 60 év felettek, valamint a községben élők esetén volt detektálható az országos átlaghoz képest.

<sup>8</sup> Angelusz Róbert – Fábíán Zoltán – Tardos Róbert: Digitális egyenlőtlenségek és az infokommunikációs eszközhasználat válfajai, in: *Társadalmi riport 2004* (szerk.: Kolosi Tamás – Tóth István György – Vukovich György), Budapest, TÁRKI, 2004, 309–331. o.

Az elsődleges egyenlőtlenség kapcsán ugyancsak a TÁRKI felmérése szerint hazánkban a kor, az iskolai végzettség, a gazdasági aktivitás, a lakóhely, a jövedelem, valamint a roma származás befolyásolja leginkább az internet-hozzáférést, míg a másodlagos egyenlőtlenség területén az iskolázottság alapján jelentős a különbség a használatban: a magasan iskolázottak főleg tudásszerzésre használják, míg az alacsonyabb végzettségűek inkább szórakozásra. Végezetül a digitális választás esetében a kutatások szerint Magyarországon inkább a motiválatlanság és a félelem az elutasítás oka, és nem egy tudatos távolmaradásról van szó.<sup>9</sup>

A vizsgálatok azt mutatják továbbá, hogy az internet-hozzáférés, mobilinternet-elérés területén alapvetően regionális különbségek mutathatók ki: Közép-Magyarországhoz képest a három keleti régió van hátrányban. Mind hozzáférésben, mind használatban a legnagyobb eltérések demográfiai alapon mutathatók ki az idősebb generáció kárára. Ugyanakkor nem minden fiatal digitális bennszülött, mert a további társadalmi jellemzők (főként az iskolázottság és a lakóhely) felülírják a demográfiai jellemzőket, és területileg az Észak-Magyarországon és az Észak-Alföldön élő fiatalok vannak a legkedvezőtlenebb helyzetben (ez egyébként egybevág a hagyományos egyenlőtlenségek alakulásával). Iskolázottság szempontjából pedig az alap- és középfokú oktatás a vízvonalzó.

A hazai adatok alapján Fehérvári Anikó úgy látja, hogy a digitális különbségek a társadalmi egyenlőtlenségek szokásos mintáit követik, és ezen a területen is különösen az egyén, ill. a szülő iskolázottsága, a lakóhely és a roma származás a meghatározó tényező. A digitális egyenlőtlenségek tehát véleménye szerint a mai Magyarországon a már meglévő társadalmi egyenlőtlenségekhez adódnak hozzá és még jobban mélyítik azokat, ráadásul a digitális írástudás újabb rétegeképző tényező lehet, bár kivételesen újabb egyenlőségek kialakítására is alkalmas lehet.<sup>10</sup>

Ha Európai Unió viszonylatban hasonlítjuk össze az adatokat, akkor sajnálatos módon Magyarország minden tekintetben elmarad az európai átlagtól mind a hozzáférés, mind a használat tekintetében. E két tényező mérése mellett az Európai Bizottság 2015 óta a digitális gazdaság és társadalom fejlettségét mérő mutatóról (DESI – *The Digital Economy and Society Index*) szóló jelentésekkel követi nyomon a tagállamok digitális versenyképességét. E komplex mutató öt fő dimenzió mentén vizsgálja az unió országait és digitális gazdasági-társadalmi fejlettségüket: (1) internet-hozzáférés, ezen belül szélessávú hozzáférés, (2) humánerőforrás/humán tőke (a digitális képességek szintje), (3) internethasználat és fajtái, (4) a digitális technológia integráltsága (üzleti szféra), (5) a digitális közszolgáltatások szintje.<sup>11</sup> A 2017-es adatokat feldolgozó 2018-as jelentés szerint minden uniós tagállam mutatói javultak az előző évihez képest, Magyarország azonban minden évben a rangsor vége felé, a 2019-es jelentés szerint a 23. helyen áll.

Hazánkban a kilencvenes évek közepéig lehet visszakövetni a különféle kormányzati stratégiákat az információs társadalom által generált kihívások

<sup>9</sup> Angelusz R. – Fábíán Z. – Tardos R.: *i.m.*

<sup>10</sup> Fehérvári Anikó: Digitális egyenlőtlenségek Magyarországon, *Educatio* 26 (2017) 2., 166. o.

<sup>11</sup> <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/desi>, 2018. szeptember 20.

kezelésére.<sup>12</sup> Ezek közül a *Nemzeti Infokommunikációs Stratégia 2014-2020 (NIS 2014)* volt az, amely már határozott cselekvési tervvel és indikátorokkal jelölte ki a fejlesztések irányát, hiányossága volt azonban, hogy az információs társadalom kialakítását nem társadalmi, hanem csupán kormányzati programként kezelte.<sup>13</sup> Ezt követően a *Digitális Jólét Program (DJP)*<sup>14</sup> már sokkal nagyobb hangsúlyt fektetett a társadalom bevonására, a széles körű párbeszédre, és ennek szellemében a digitális átalakulás középpontjába az embereket állította, a digitalizációt pedig nem célnak, hanem eszköznek tekintette a társadalom anyagi, szellemi és morális jólétének erősítése érdekében.<sup>15</sup> A DJP részeként készült el (más stratégiákkal párhuzamosan) 2016-ban Magyarország *Digitális Oktatási Stratégiája (DOS)*,<sup>16</sup> amiben célként fogalmazódik meg az intézmények ellátottsága, a pedagógusok felkészültségének, valamint a tartalomnak és módszertannak a fejlesztése, valamint az irányítás/vezetés digitalizálása. A köznevelés és a szakképzés átfogó céljaként jelenik meg a társadalom és a munkaerőpiac számára szükséges digitális kompetenciák elsajátítása is.

Ugyancsak a DJP keretében jelent meg az elektronikus hírközlési szolgáltatók kínálatában 2017 nyarától a *Digitális Jólét Alapcsomag*,<sup>17</sup> ami kedvezményes feltételekkel teszi lehetővé az internet-hozzáférést. Ennek részben az volt az oka, hogy a DJP-t megalapozó, az internetről és a digitális fejlesztésekről szóló nemzeti konzultáció adatai szerint Magyarországon az internetet nem használók 14 %-a anyagi okokra hivatkozott, és a szolgáltatók ily módon igyekeznek csökkenteni a vagyoni különbségekből adódó elsődleges egyenlőtlenséget. Másrészt az Európai Bizottság 2015-ös felmérése is azt mutatta, hogy Magyarországon volt a harmadik legdrágább a vezeték nélküli internet-hozzáférés az átlagkeresethez viszonyítva, ráadásul a mobilinternet is kiemelkedően drágának számított. Így hiába volt már néhány évvel ezelőtt is 90% feletti a 4G hálózatok lefedettsége hazánkban, ha az sokak számára nem volt megfizethető.<sup>18</sup> A DJP-nek, a Digitális Jólét Alapcsomagnak, valamint 2017-től kezdődően az internet-szolgáltatás ÁFA-ja mérséklésének köszönhetően jelentősen nőtt az internet előfizetések száma.

A *Digitális Jólét Program 2.0 (DJP 2.0)*<sup>19</sup> a DJP kibővítését jelentette, és a magyar gazdaság, az állami működés és a magyar társadalom digitális fejlesztésének szinte valamennyi területén megfogalmazza a digitalizációt támogató programokat. Célkitűzései között szerepel az internet mindenki számára történő hozzáférhetővé és megfizethetővé tétele, átfogó infrastruktúra-fejlesztések és a teljes magyar oktatási rendszer digitális átalakítása, valamint a digitális kompetencia-fejlesztés hosszú távú, részletes koncepciójának és a digitális kompetenciák részletes mérési rendszerének kidolgozása. A DJP 2.0 az alábbi

<sup>12</sup> Ezek áttekintését lásd: Czékmann Zsolt – Ritó Evelin: Úton az információs társadalom felé – a kormányzati stratégiák tükrében, *Infokommunikáció és jog*, 15 (2018) 71., 54–60. o.

<sup>13</sup> Uo. 56. o.

<sup>14</sup> 2012/2015. (XII. 29.) Korm. határozat

<sup>15</sup> Czékmann – Ritó: *i.m.*, 57. o.

<sup>16</sup> <http://www.kormany.hu/download/0/cc/d0000/MDO.pdf>, 2019. szeptember 20.

<sup>17</sup> 1189/2017. (IV. 10.) Korm. határozat

<sup>18</sup> Idézi: Czékmann – Ritó: *i.m.*, 55. o.

<sup>19</sup> 1456/2017. (VII. 19.) Korm. határozat

fókuszterületeket nevesítette:

- Digitális Munkaerő Program (DMP): a magyar gazdaság versenyképességének javításához digitálisan képzett munkaerő szükséges;
- Digitális Agrár Stratégia a magyar agrárium fejlesztésére;
- Digitális Egészségipar-fejlesztési Stratégia (DEFS): a digitális eszközök (pl. okos órák, okostelefon applikációk) és szolgáltatások minél nagyobb mértékben járuljanak hozzá az egészségi állapot javításához, az egészség-megőrzéshez, a betegségek megelőzéséhez;
- Digitális Sport Stratégia;
- Digitális állam: digitális közigazgatási képzési- és továbbképzési programok kidolgozása és elindítása;
- információbiztonsági - és kibervédelem-fejlesztések;
- a digitalizáció hatásvizsgálatát (fiziológiai, mentális, környezeti és társadalmi hatások) szolgáló kutatások;
- a határon túl élő magyar nemzeti közösségek bekapcsolódásának lehetővé tétele a Digitális Jólét Programba;
- az Okos városok (Smart City) digitális fejlesztési programja.

Mint látjuk, a DJP 2.0 szerint szükség van „a digitalizáció hatásvizsgálatát (fiziológiai, mentális, környezeti és társadalmi hatások) szolgáló kutatásokra”. Ebbe illeszkedik a Miskolci Egyetem EFOP 3.6.2. kutatás 2. számú Jogtudományi munkacsoportjának (Az állam működésének innovatív vizsgálata) kérdőíves vizsgálata, melynek célja, hogy feltérképezze az egyes veszélyeztetett társadalmi csoportok (idősek és fiatalok, hátrányos helyzetűek és fogyatékkal élők) digitalizációhoz való viszonyát kifejezetten a borsodi régióban. Első körben a 10-19 éves korosztály néhány jellemzőjét sikerült feltérképezni,<sup>20</sup> de a kutatás folytatódik az említett csoportok mindegyikének vizsgálatával.

A legfrissebb fejlemény hazánkban e területen az európai uniós digitális kompetencia-keretre (*DigComp 2.1.*) épülő, 2019 júniusában elfogadott kormányhatározat a „Digitális Kompetencia Keretrendszer fejlesztéséről és bevezetésének lépéseiről”.<sup>21</sup> A *DigKomp* névre keresztelt rendszer kapcsán szintén fontos célokat fogalmaz meg az állam, melyek reflektálnak a kor kihívásaira:

*„A digitális kompetencia az egész életen át tartó tanuláshoz, valamint az információs társadalomban való boldoguláshoz szükséges kulcskompetenciák egyike, az állampolgári lét és a munkaerőpiaci alkalmasság meghatározó eleme. Az új technológiák használatához szükséges tudás, készségek és attitűdök meglétét jelenti, amely a feladatok elvégzéséhez, a problémák megoldásához, a hatékony kommunikációhoz, az információk kezeléséhez, az együttműködéshez, valamint a tartalom hatékony, megfelelő, biztonságos és etikus megosztásához segíti hozzá a felhasználót. A 21. század polgárának digitálisan kompetenssé kell válnia, hiszen a technológia értő alkalmazásának készsége a versenyképesség, az innováció és a növekedés*

<sup>20</sup> Csemáné Várad Erika – Vinnai Edina – Lengyel Levente: F fiatalok a digitális térben – Egy Borsod megyei kutatás elsődleges eredményei, in: *„Mérleg és Kihívások” XI. Nemzetközi Tudományos Konferencia.* (megjelenés alatt)

<sup>21</sup> 1341/2019. (VI. 11.) Korm. határozat

*előfeltételévé vált. A fejlett gazdaságokban jelenleg minden második munkahely igényel bizonyos mértékű digitális jártasságot, az előrejelzések szerint ezen munkahelyek aránya 2020-ra várhatóan 75 százalék fölé fog emelkedni. A megfelelő szintű digitális jártasság ma már az élet minden területén a boldogulás alapfeltételét jelenti, és nem nélkülözhető egyetlen állampolgár számára sem.*<sup>22</sup>

A DigKomp bevezetése a magyar kormány szándéka szerint azt a célt hivatott szolgálni, hogy 2030-ra az állampolgárok digitális kompetenciája tekintetében Magyarország az EU 10 legfejlettebb állama közé tartozzon. Bízunk benne, hogy a következő években e program keretében számos olyan intézkedés történik majd, amely valóban alkalmas lesz a fenti célok elérésére. Ennek monitorozására, nyomon követésére a jelenleg folyamatban lévő EFOP kutatás folytatásaként nyílna lehetőség, összehasonlítva a jelen kutatás keretei között felvett adatokkal a borsodi régióban.

#### **4. Az oktatás szerepe a digitális egyenlőtlenségek kezelésében**

A hagyományos társadalmi egyenlőtlenségek kiegyenlítésében is fontos szerepe van az oktatási rendszernek, de az évtizedek óta tartó szociológiai, vagy akár szociolingvisztikai kutatások inkább a nehézségekről és kudarcokról számolnak be.<sup>23</sup> A közelmúlt tapasztalatai pedig azt mutatják, hogy a digitális szövegértés terén még kevésbé képes a magyar iskolarendszer a hátrányok kompenzálására. Különösen megnehezítik a helyzetet az ún.  $\alpha$ -generáció (a 2010 után született gyerekek) által támasztott kihívások az oktatási rendszerrel szemben, akik 2016. szeptemberben kerültek először iskolába. Egy 2015-ös kutatás szerint<sup>24</sup> ezeknek a gyerekeknek más a tapasztalati bázisuk, mert többet játszanak iskolás koruk előtt klasszikus játékok helyett egyedül is használható digitális játékokkal. Ennek vannak előnyei például a szem-kéz koordinációban és a figyelemmegosztásban, hátrányt jelent viszont, hogy ezzel együtt csökken a kéz izmainak fejlődése, a koncentráció, a figyelemtartás, és extrém módon megnő náluk az azonnali inger-válasz reakció igénye. Ezek az előzmények aztán később problémát okoznak az iskolában például a matematika tanulásában, a szociális kapcsolatok kialakításában, a kudarc-tűrésben, vagy a győzelem/vereség megtapasztalásában. Ezért az iskolában először ezeket a készségeket kellene pótolni, és megfelelő arányban meg kell osztani a hagyományos eszközhasználatot és a digitális tananyagokat.

Jelenleg azonban Magyarországon alapvetően háromféle attitűddel találkozunk az oktatási intézmények és az oktatáspolitikai részéről, melyeket a 'tiltás-tűrés-támogatás' köré csoportosíthatunk. A tiltásra a legfrissebb példát Franciaország

<sup>22</sup> <https://digitalisjoletprogram.hu/hu/tartalom/digkomp>, 2019. szeptember 20.

<sup>23</sup> Basil Bernstein: Nyelvi szocializáció és oktathatóság (ford.: Pap Mária), in: *Társadalom és nyelv. Szociolingvisztikai írások* (szerk.: Pap Mária – Szépe György), Budapest, Gondolat, 1975.; Pap Mária – Pléh Csaba: A szociális helyzet és a beszéd összefüggései az iskoláskor kezdetén, *Valóság* 15 (1972) 2., 52–58. o.

<sup>24</sup> Dancs Gábor – Pintér Marianna: Az alfa generáció tapasztalati háttere matematikai szempontból, *Gondolkodni-más-hogy? Konferencia ELTE TÖK 2016.* június 1.



szolgáltatja, ahol a Parlament alsóháza nemrég elfogadta az ún. 'detox' törvényt, melynek értelmében 2018. szeptembertől a francia diákok az iskola területén nem használhatnak mobil eszközöket, és az indok a gyerekek képernyő-függőségének megakadályozása volt. Macron elnök még a választási kampányában tett arra ígéretet, hogy a 15 év alatti gyerekek telefonhasználatát szabályozni fogják, bár már 2010 óta törvény tiltja Franciaországban, hogy az osztályteremben és a tanítási órán telefont használjanak. A parlamenti vita során Macron pártjának politikusai eredetileg a mintaadásra hivatkozva azt javasolták, hogy a tanárok és iskolai alkalmazottak se használhassák az iskola területén a telefonjaikat, de végül csak a diákokra vonatkozik a szabály, mondván, hogy ezzel létrejött a gyerekek joga ahhoz, hogy iskolaidőben ne legyenek digitális nyomás, stressz alatt (*right to disconnect*). Ez az új emberi jogként definiált jog a felnőttek világában azt jelenti, hogy a munkáltató nem kötelezheti például arra munkavállalóit, hogy munkaidő után elektronikus levelezésüket figyeljék. 2017. január 1-től Franciaországban (ahol egyébként is csak 35 órás a munkahét) a munkavállalók 17 óra után nem kötelesek felvenni a telefonjukat, ha a főnökük hívja őket, és nem kell a hivatali e-mailekre sem válaszolniuk.

A szabályozás mellett és ellen egyaránt felhozhatók érvek. Mellette szól, hogy az internetfüggőség (*Internet Addiction Disorder*/IAD, vagy tágabb értelemben az *addiction to technology*), a viselkedési addikciók legújabb formája, és különösen az iskoláskorú fiatalok és fiatal felnőttek veszélyeztetettek. Az internetfüggőség sokrétű jelenség: egyesek céltalanul szörföznek a neten, mások közösségi portálokon 'élik az életüket', megint mások internetes játékoktól válnak függővé. Jellemzője, hogy a szükségesnél jóval több időt – bizonyos definíciók szerint hat óránál többet – tölt el az illető internetezéssel. Az érintettek saját elhatározásukból képtelenek csökkenteni az internethasználatot, jellemző tünetek a nem evés, éjszakázás, a napi életritmus felborulása. Ha pedig megfosztják őket ettől, elvonási tüneteik lesznek: idegessé, nyugtalanná, ingerlékennyé válnak, hasonlóan más függőségekhez.

Magyarországon is vannak példák a tiltásra, amikor egy iskola házirendje szerint tilos a gyerekeknek az iskolába telefont vinni, vagy reggel le kell adniuk és csak délután kapják vissza. Ahhoz, hogy valóban működjön a tiltás, nagyon következetesen kell eljárnia az iskolának és az egyes tanároknak is. Ezzel szemben a legtöbb iskolában az a gyakorlat, hogy – akár a házirend megsértésével – eltűrik a pedagógusok, hogy a telefonok egész nap a gyerekeknél legyenek, ami aztán számos problémát okoz. Előfordul például, hogy a tanórán vagy a szünetekben videófelvételt készítenek a diákok egymásról vagy a tanárokról, és személyiségi jogi problémákat okozhat, ha azt utána közösségi oldalakon meg is osztják. Gyakran van ugyan komoly szándék az iskola részéről az eszközök használatának korlátozására, de általában ezt a gyerekek könnyen kijátsszák (pl. leadnak egy nem használt telefont, míg egy másik náluk marad, és azt akár dolgozatírás közben is használják, és egy gyors fotózással el tudják egymásnak küldeni a megoldásokat). Ahol tehát nincs következménye a tiltás megszegésének, ott a diákok megtalálják a kiskapukat.

Egészen másfajta szemléletet tükröz az a fajta attitűd, amikor célként fogalmazódik meg a digitális eszközök bevonása az oktatásba. Itt jelenik meg legerősebben az állam felelőssége és szerepvállalása, ami hazánkban a már említett Digitális Jólét Program 2.0, valamint a Digitális Oktatási Stratégia részeként került megfogalmazásra. 2017-ben első alkalommal megrendezték a Digitális Oktatási Konferencia és Kiállítást (DOKK) is, ahol célként fogalmazták meg, hogy senki ne kerülhessen ki az oktatásból úgy, hogy nem rendelkezik az alapvető digitális képességekkel, és attól függetlenül kapjanak egyenlő esélyt a fiatalok, hogy hol és milyen iskolában tanulnak, vagy milyen a szociális háttérük: erre hivatkoztunk úgy korábban, mint digitális esélyegyenlőség. Bár az állam feladata az oktatás területén különösen fontos, a hagyományos egyenlőtlenségek elleni küzdelemhez hasonlóan, a digitális egyenlőtlenségek mérséklésében is szerepet kíván vállalni az állam mellett a civil társadalom is. Kifejezetten az oktatás területére fókuszál például a Digitális Esélyegyenlőség Alapítvány, amit 2006-ban hoztak létre a digitális esélyegyenlőség megteremtése és a hatékony oktatási módszerek kifejlesztése és elterjesztése érdekében.

### **Összegzés**

Ahogyan a hagyományos társadalmi egyenlőtlenségek területén, úgy a digitális egyenlőtlenségek kialakulása és elmélyülése is alapvetően az oktatás és a foglalkoztatás területén megvalósuló esélyegyenlőséggel akadályozható meg. A fiatal generációk digitális írástudásának iskolai keretek közötti fejlesztése mellett a digitális szakadék felszámolásának további fontos eleme lehet az ingyenes oktatási lehetőségek biztosítása a felnőttek részére, amivel biztosítható a munkaerőpiacon egyre inkább nélkülözhetetlen digitális kompetenciák fejlesztése. A Digitális Oktatási Stratégia három évvel ezelőtti elfogadásakor célként fogalmazódott meg, hogy „hazánk 2018-ra eléri, 2020-ra pedig meghaladja az EU átlagát a digitális írástudás és használat, az internet penetráció, a tanárok digitális kompetenciái, illetve az oktatás digitalizáltsága terén”.<sup>25</sup> 2019 végén a DESI mutató ismeretében azonban úgy tűnik, hogy ezt az ambiciózus célt nem sikerült elérni, egyedül a szélessávú hozzáférés területén teljesítettünk valamivel az uniós átlag felett, ami a nagy sebességű és szupergyors széles sáv kiépítésének, és az új generációs hozzáférés magas hálózati lefedettségének köszönhető. Ugyanakkor a hozzáférés biztosítása mellett fontos lenne a használat minőségének javítása is, tehát annak előmozdítása, hogy szórakozás mellett egyre többen és egyre többet használják az internetet információk megszerzésére, és képesek legyenek azokat céljaik megvalósítására megfelelően felhasználni.

---

---

<sup>25</sup> DOS, 6. o.